

Piotr Biliński

<https://orcid.org/0000-0001-7626-8052>

Uniwersytet Jagielloński

Marek Ďurčanský

<https://orcid.org/0000-0001-6950-2082>

Uniwersytet Karola w Pradze

Korespondencja Jana Karola Kochanowskiego z Jaroslavem Bidlem z lat 1902–1920

Jan Karol Kochanowski herbu Korwin urodził się 30 stycznia 1869 r. w Rożenku w powiecie opoczyńskim, jako syn Jana, właściciela majątku ziemskiego Straszowa Wola, i Eufemii z Poraj-Koźmińskich. Był w prostej linii potomkiem wielkiego polskiego poety Jana z Czarnolasu i jego uzdolnionego pod względem językowym bratanka, Piotra Kochanowskiego, tłumacza literatury renesansowej. Naukę rozpoczął w szkole powszechnej w Kielcach, a kontynuował w gimnazjum w Piotrkowie Trybunalskim. Po maturze podjął w październiku 1888 r. studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Za radą Adolfa Pawińskiego postanowił zostać historykiem. Uczęszczał na seminaria Stanisława Smolki i Wincentego Zakrzewskiego. Słuchał wykładów literaturoznawcy Stanisława Tarnowskiego, archeologa Józefa Łepkowskiego, historyka sztuki Mariana Sokołowskiego i historyka prawa Franciszka Piekosińskiego. W każdą niedzielę odwiedzał w domu przy ul. Garncarskiej historyka prawa kanonicznego Bolesława Ulanowskiego, prowadzącego ćwiczenia paleograficzne¹. W 1892 r. został prezesem Koła Historycznego Studentów UJ². Po czterech latach studiów w Krakowie

---

¹ J. Kochanowski, *Garść wspomnień z przed lat czterdziestu*, w: *Wspomnienia z życia i działalności Koła Historyków Uczniów UJ w latach 1892–1927*, Kraków 1928, s. 35–37.

² T. Stanis, *Dzieje Koła Historyków Uczniów UJ w Krakowie (1892–1927)*, w: tamże, s. 4; K. Samsonowska, *Dzieje Koła Historyków UJ w latach 1892–1918*, w: *Dzieje Koła naukowego historyków studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1892–1992. Wspomnienia seniorów*, red. K. Baczkowski, Kraków 1992, s. 9.

wyjechał na dalszĄ naukę do Wrocławia³. Na tamtejszym niemieckim uniwersytecie uczył się u wybitnych historyków: Jakuba Caro, Feliksa Rachfahla, Colmara Grünhagena, Richarda Roepfela i Władysława Nehringa. Badawczo zajmował się dziejami chłopów w Małopolsce w XV w. i historią ustroju Śląska. Nie ukończył studiów promocją doktorską, zadowolając się stopniem kandydata nauk historycznych (1894). Na wiosnę 1893 r. krótko przebywał w Rzymie na stypendium Niemieckiego Instytutu Historycznego. Pobyt w Wiecznym Mieście „napełnił go dozgonną miłością do zabytków słonecznej Italii”. Z Wrocławia przybył do Warszawy, gdzie poślubił 26 października 1895 r. Marię Kamieniecką herbu Pilawa, siostrę znanego historyka Witolda, który uwiecznił postać Kochanowskiego na kartach jednej ze swych publikacji⁴.

Debiutował naukowo w 1889 r. na łamach „Przeglądu Akademickiego” artykułem o gabinecie archeologicznym Józefa Łepkowskiego i o teorii heraldycznej Franciszka Piekosińskiego. Zwiąawszy się z Adolfem Pawińskim, wydał odpisy ksiąg sądowych brzesko-kujawskich z lat 1418–1424 (1905). Twórca Tek Pawińskiego przed śmiercią w 1896 r. przekazał Kochanowskiemu te cenne materiały źródłowe. Z kolei po mediewiście Stosławie Łagunie odziedziczył w 1900 r. książki i materiały warsztatowe. Dzięki Aleksandrowi Rembowskiemu młody badacz wszedł w środowisko naukowe i literackie Warszawy. Był stałym bywalcem otwartego salonu Aleksandra i Jadwigi Krausharów, gromadzącego historyków warszawskich przed I wojną światową⁵.

Od 1897 r. współredagował tworzoną przez Stanisława Krzezińskiego *Wielką encyklopedię powszechną ilustrowaną*, gdzie od litery E prowadził dział historyczny (jego autorstwa było m.in. hasło *Heraldyka*). Należał do rady wydawniczej Biblioteki Ordynacji Krasińskich i połączonego z nią Muzeum Konstantego Świdzińskiego. Pisał artykuły do „Biblioteki Warszawskiej”, *Albumu biograficznego zasłużonych Polaków i Polek XIX wieku*, „Kwartalnika Historycznego” i kilku innych czasopism krajowych i zagranicznych. W 1900 r. wszedł do Komitetu Kasy Pomocy Naukowej im. Józefa Mianowskiego. W 1906 r. został wpisany na listę członków stowarzyszonych Międzynarodowego Instytutu Socjologicznego w Paryżu (członek zwyczajny od 1912 r.). W 1907 r. został redaktorem działu historycznego miesięcznika bibliograficznego „Książki”. Był wykładowcą w Towarzystwie Kursów Pedagogicznych Jana Miłkowskiego i na tajnych kompletach Stanisławy Pisarzewskiej. Współtworzył Towarzystwo Miłośników Historii i jego organ naukowy „Przegląd Historyczny”, którego był pierwszym redaktorem w latach 1905–1917⁶.

³ Po latach w liście do Ludwika Gumpłowicza z 15 XII 1907 r. wyraził pogląd, że w owym czasie „w Krakowie dusił się”; zob. Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rkps 6444, t. 3.

⁴ W. Kamieniecki, *Historycy i politycy Warszawscy 1900–1950*, Wrocław 1992, s. 56–65.

⁵ W. Winławski, *Słownik biograficzny socjologii polskiej*, Toruń 2004, s. 70–74.

⁶ A. Wierzbicki, *Związki „Przeglądu Historycznego” z warszawską szkołą historyczną*, „Przegląd Historyczny” 97, 2006, nr 1, s. 1–11.

Do współpracy zaprosił wielu wybitnych uczonych z kraju i zagranicy. Nawiązał wtedy kontakt ze słynnym socjologiem Ludwikiem Gumpłowiczem, którego w korespondencji nazywał swoim „ojcem chrzestnym”⁷. Gumpłowicz był tak zachwycony treścią jednej z prac Kochanowskiego, że podczas spotkania w Grazu podarował mu w dowód uznania cztery akwarele Jana Matejki. Sam zamieścił w „Przeglądzie Historycznym” w okresie redakcji Kochanowskiego osiem tekstów z pogranicza historii i socjologii⁸.

Stosunkowo wcześniej Kochanowski zaczął też tworzyć prace popularyzatorskie: o Kazimierzu Wielkim (1899), Wielkim Księciu Witoldzie (1900) oraz Akademii Zamojskiej (1900), wydane nakładem Bronisława Natansona. Publikował w dużej liczbie artykuły w prasie, zebrane później w dwóch tomach szkiców i drobiazgów historycznych (1904, 1908). Język tych utworów, podobnie jak rozpraw naukowych Kochanowskiego był dość trudny, momentami uczoney wpadał w ton patetyczny⁹.

Od 1911 r. na zlecenie Towarzystwa Naukowego Warszawskiego podjął się uzupełnienia odpisów i regestów dokumentów mazowieckich z wieków średnich, doprowadzając je w ciągu pięciu lat do liczby dwóch tysięcy. W 1919 r. wyszedł tom pierwszy *Kodeksu dyplomatycznego mazowieckiego*, obejmujący akta aż do śmierci Konrada Mazowieckiego. W krytycznej recenzji Władysław Semkowicz wytknął edytorowi dużą liczbę błędów, wynikających z nieskolacjonowania tekstu z oryginałami lub chociażby z fotografiami z krakowskiego zbioru tablic paleograficznych, wykonanych na zamówienie Stanisława Krzyżanowskiego¹⁰. Zapewne recenzja wpłynęła na zaniechanie przez Kochanowskiego kontynuowania tej pracy (materiały warsztatowe do drugiego tomu edycji spłonęły podczas powstania warszawskiego). Jego twórczość historyczna, niezbyt ceniona przez współczesnych historyków, popadła w zupełne zapomnienie¹¹. Tym bardziej że piarstwo Kochanowskiego gwałtownie zmieniło tory, z zagadnień historycznych

⁷ Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rkps 6444, t. 3, List J. Kochanowskiego do L. Gumpłowicza, Warszawa, 13 III 1906 r. Częściową analizę korespondencji Kochanowskiego z lat 1901–1909 z Gumpłowiczem przeprowadziła E. Nowakowska, *Inspiracje historiozoficzne Jana Karola Kochanowskiego*, w: *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej*, cz. 3: *Materiały konferencji naukowej w Krakowie*, red. J. Maternicki, Warszawa 1989, s. 347–366.

⁸ J.B. Daniewski, *Jan Kochanowski. Życie i dzieła*, mps w zbiorach Redakcji *Polskiego słownika biograficznego*.

⁹ K. Hartleb, *Kronika literacka*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 38, 1910, s. 861.

¹⁰ „Kwartalnik Historyczny” 37, 1923, s. 134–166.

¹¹ R. Michałowski, *Mediewistyka w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego*, w: *Historia na Uniwersytecie Warszawskim. Materiały konferencji naukowej z okazji 80-lecia Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, 21 X 2010 r.*, red. M. Koczerska, współpr. J. Adamczyk, Warszawa 2012, s. 22; S. Brzeziński, K. Fudalej, *Pracownicy naukowo-dydaktyczni Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego 1930–2010. Słownik biograficzny*, Warszawa 2012, s. 61.

przechodząc ku historiozofii i socjologii. Szedł ścieżkami przetartymi już wcześniej przez Mariana Zdziechowskiego i Feliksa Konecznego, nawiązywał też do polskiej filozofii romantycznej z pierwszej połowy XIX w. W swoich publikacjach (*Echa prawieku i błyskawice praw dziejowych na tle terażniejszości* 1910, *Nad Renem i nad Wisłą* 1913, *Trzy odczyty o Polsce* 1917, *Postęę ludzkości jako wyraz praw psychicznych rozwoju* 1919, *Polska w świetle psychiki własnej i obcej. Rozważania* 1920) nawiązywał do rozpraw uczonych większego kalibru, jak Stanisław Brzozowski, Feliks Młynarski czy Edward Abramowski. Inspirujący wpływ na piarstwo Kochanowskiego mieli też Gustaw Le Bon, Lester Warda, Karl Lamprecht i Ludwik Gumplowicz.

W najważniejszym dziele *Polska w świetle psychiki własnej i obcej. Rozważania* (1920) głosił program badań charakterologicznych, prowadzący do poznania dusz narodowych, co pozwoliłoby nie tylko na wyjaśnienie przeszłości, ale i na przewidywanie przyszłości. Było to pole badań, na którym szczególną rolę mieli odegrać Polacy ze względu na miejsce, jakie zajmowali w Europie na pograniczu Wschodu z Zachodem.

Pomimo że w dwudziestoleciu międzywojennym w zasadzie zaprzestał badań historycznych, ze względu na konotacje rodzinne opublikował w 1937 r. szkic genealogiczny na temat rodu Korwinów. Poza tym z coraz większym zapałem zagłębiał się w socjologii; opublikował m.in. *Wśród zagadnień naszej doby 1918–1933. Rozważania moralne* (1934) oraz *Humanizm a człowiek. Spostrzeżenia i drogowskazy* (1937).

Pomimo oryginalności wielu poglądów dorobek socjologiczny Kochanowskiego spotkał się z druzgocącą krytyką Franciszka Bujaka, wskazującego na jego nienaukowość¹². Ton wypowiedzi lwowskiego historyka był jednak stosunkowo umiarkowany w porównaniu z ostrą recenzją Jana Stanisława Bystronia, który dopatrywał się u Kochanowskiego szczytów „megalomanii narodowej” oraz pisarza, „który zatracił wszelkie poczucie granic”. Przyczyn popularności jego publicystyki Bystron upatrywał w „popłacającym zawsze schlebaniu zarozumiałości i pysze narodowej”¹³. Podobnie krytyczny osąd miał Kazimierz Tymieniecki. Uważał, że Kochanowski nie zgłębił „metody ścisłej indukcji, opartej na gromadzeniu materiałów, wcześniej rozwiniętej w nauce francuskiej, a zwłaszcza amerykańskiej”¹⁴. Zupełnie inaczej postrzegają jego dorobek socjologiczny współcześni filozofowie, politolodzy i socjolodzy, np. Błażej Sajduk, Grażyna Szumera, Jacek Bartyzel, Włodzimierz Bernacki, Leszek Gawor, Jan Kaczyński, Elżbieta Nowakowska, Sławomir Radliński, Andrzej Wierzbicki, Jerzy Mikułowski-Pomorski,

¹² F. Bujak, *Jana Karola Kochanowskiego psychologia narodów*, w: tenże, *Studia historyczne i społeczne*, Lwów 1924, s. 225; zob. też J. Maternicki, *Idee i postawy. Historia i historycy polscy 1914–1918. Studium historiograficzne*, Warszawa 1975, s. 414–416.

¹³ J.S. Bystron, *Megalomania narodowa*, Warszawa 1935, s. 25.

¹⁴ K. Tymieniecki, *Zarys dziejów historiografii polskiej*, Kraków 1948, s. 101.

w większości widzą oni w Kochanowskim autora niezwykle inspirujących, choć zapomnianych dziś studiów¹⁵.

Od wczesnej młodości Kochanowski marzył o karierze akademickiej, dlatego też w 1913 r., po śmierci Wiktora Czerbaka, podjął starania o zatrudnienie na Uniwersytecie Jagiellońskim. Pomimo poparcia udzielonego mu przez Henryka Sienkiewicza wysiłki te zakończyły się niepowodzeniem, gdyż członkowie Rady Wydziału Filozoficznego opowiedzieli się za zaangażowaniem miejscowego kandydata, Stanisława Krzyżanowskiego¹⁶. Dopiero po odzyskaniu przez Polskę niepodległości Kochanowski został zatrudniony na nowo powstałym Uniwersytecie Warszawskim. Kontakty ze studentami ograniczał do nielicznego seminarium, gdyż tłumy go przerażały i nie potrafił nad nimi zapanować. Spośród uczniów wybierał węższe grono, z którym zagłębiał się w tajniki paleografii łacińskiej oraz dzielił swoją imponującą wiedzę mediewistyczną. Często prowadził zajęcia w Archiwum Głównym Akt Dawnych, gdzie czytał książki sądowe¹⁷. Ze względu na łagodne usposobienie narażił się innym profesorom (m.in. Oskarowi Haleckiemu i Tadeuszowi Manteufflowi), którzy uważali go za złego dydaktyka, nadmiernie pobłażającego studentom. Jego uczniami byli m.in. Aleksander Kamiński, Emanuel Ringelblum, Zygmunt Wdowiszewski i Władysław Pałucki, długoletnim asystentem pozostawał Tadeusz Piotrowski, poległy w powstaniu warszawskim. Na uczelni pracował aż do przejścia na wcześniejszą emeryturę w 1934 r. Choć niedługi czas potem mianowano go profesorem honorowym, zamknął się w zaciszu domowym, zrywając z wolna wszelkie kontakty z gronem profesorskim.

¹⁵ B. Sajduk, *Socjologia tłumy, psychologia narodów i historiozofia w myśli społeczno-politycznej Jana Karola Kochanowskiego (1869–1949)*, Kraków 2011; G. Szumera, *Myśl historiozoficzna i filozoficzna Jana Karola Kochanowskiego*, Katowice 2009; J. Bartyzel, „Arystokratyzm aż do męczeństwa” (*Jan Karol Kochanowski*), „Pro Fide Rege et Lege” 1993, nr 3–4(17), s. 13–16; W. Bernacki, *Tryumf człowieka gromadnego*, „Nowe Państwo” 1999, nr 15; L. Gawor, *Polska myśl historiozoficzna I połowy XX wieku. Analiza wybranych poglądów*, Rzeszów 2005, s. 35–63; tenże, *Z dziejów polskiej myśli filozoficzno-społecznej przelomu XIX i XX stulecia. Varia*, Rzeszów 2022, s. 133–148; J. Kaczyński, *Studia z historii idei w Polsce (Edward Abramowski i Jan Karol Kochanowski)*, Olsztyn 1989, s. 45–95; E. Nowakowska, *Jan Karol Kochanowski na tle myśli społecznej przelomu XIX–XX wieku*, w: *Między historią a teorią. Refleksje nad problematyką dziejów wiedzy historycznej*, red. M. Drozdowski, Warszawa 1998, s. 299–307; S. Radliński, *Filozofia dziejów Jana Karola Kochanowskiego*, w: *Z dziejów filozofii polskiej dwudziestego wieku. Myśl nieznaną, mało znaną i znaną*, red. L. Gawor, Lublin 1992, s. 33–41; A. Wierzbiński, *Spór o polską duszę. Z zagadnień charakterologii narodowej w historiografii polskiej XIX i XX wieku*, Warszawa 1993, s. 229–272; tenże, *Groźni i wielcy. Polska myśl historyczna XIX i XX wieku wobec rosyjskiej despotii*, Warszawa 2001, s. 220–230; J. Mikułowski-Pomorski, *Jan Karol Kochanowski-Korwin: psychologia tłumy i narodu*, w: *Szkice z historii socjologii polskiej*, red. K. Sowa, Warszawa 1983, s. 189–209.

¹⁶ H. Barycz, *Na przelomie dwóch stuleci. Z dziejów polskiej humanistyki w dobie Młodej Polski*, Wrocław 1977, s. 44–47.

¹⁷ M. Koczerska, *Nauki pomocnicze historii, źródłoznawstwo i edytorstwo źródeł na Uniwersytecie Warszawskim w XX wieku*, w: *Historia na Uniwersytecie Warszawskim...*, s. 55.

W 1919 r. Kochanowskiego wybrano na członka korespondenta Polskiej Akademii Umiejętności, rok później na członka czynnego. W latach 1920–1921 pełnił zaszczytny urząd rektora stołecznej uczelni, a w 1922 r. otrzymał doktorat honoris causa Uniwersytetu Padeuskiego. W latach 1918–1925 sprawował funkcję prezesa Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, jednak po konflikcie z częścią zarządu ustąpił ze stanowiska. Według domysłu Tadeusza Manteuffla powodem dymisji był brak zdolności organizatorskich¹⁸. Kochanowski winą za zaistniałą sytuację obarczył członków zarządu politycznie związanych z endecją, przede wszystkim Karola Lutostańskiego. Od tego czasu zdystansował się od przedstawicieli tej partii – Ignacego Chrzanowskiego, Władysława Jabłońskiego i Stanisława Kozickiego, z którymi wcześniej utrzymywał poprawne stosunki. Sympatie polityczne przelał na obóz piłsudczykowski. W latach 1928–1930 zasiadał w Sejmie RP z listy Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, działając w komisji konstytucyjnej¹⁹.

Podczas okupacji niemieckiej nadal mieszkał przy ul. Koszykowej 67 w Warszawie. 12 maja 1943 r. jego mieszkanie zostało zniszczone podczas nalotu bombowego, a on sam ranny w głowę. Przeniósł się wtedy do Widawki pod Radomskiem, do jedynej córki Barbary Kozłowskiej. Mieszkał tam aż do śmierci 6 października 1949 r. Został pochowany obok żony w grobowcu rodzinnym na cmentarzu w Cielądzu pod Rawą Mazowiecką. Pod koniec okupacji doszły za granicę niesprawdzone wiadomości o jego rzekomej śmierci w nalocie bombowym, co spowodowało wprowadzenie do jego życiorysu opracowanego przez Oskara Haleckiego fałszywej informacji jakoby zginął w 1943 r.²⁰ Dopiero po wojnie sprostowano tę wiadomość.

W historiografii czeskiej najstarsza drukowana wzmianka o dziele Jana Karola Kochanowskiego pochodzi zapewne od najwybitniejszego czeskiego historyka Jaroslava Golla. Ogłosił on na łamach „Českeho časopisa historického” krótką recenzję z książki o Witoldzie²¹. Dowodził w niej, że warszawski historyk zajmował się tymi samymi kwestiami, co on w monografii o Czechach i Prusach w średniowieczu²². Wątpił jednak, czy Kochanowski, wbrew powołaniom, jego książkę naprawdę czytał. Oceniał, że przedstawienie postaci głównego bohatera książki jest zbyt romantyczne w odniesieniu do rzeczywistości historycznej.

¹⁸ T. Manteuffel, *Jan Korwin-Kochanowski*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 42, 1949, s. 186.

¹⁹ Kochanowski *Jan Karol*, w: P. Majewski, *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 3: K–L, red. G. Mazur, Warszawa 2005, s. 140–141.

²⁰ O. Halecki, *Jan Karol Kochanowski*, w: *Straty kultury polskiej 1939–1944*, t. 1, red. T. Terlecki, A. Otręga, Glasgow 1945, s. 85–87.

²¹ J. Goll, [rec.:] J.K. Kochanowski, *Witold wielki książę litewski. Studium historyczne*, Lwów 1900, „Český časopis historický” 7, 1901, s. 71–72.

²² Tenže, *Čechy a Prusy ve středověku*, Praha 1897.

Osobiste stosunki z Kochanowskim utrzymywał uczeń Golla, Jaroslav Bidlo²³. Świadectwem tych kontaktów są listy, które udostępniamy w niniejszej edycji. Młody czeski historyk po raz pierwszy zwrócił się do polskiego kolegi w 1901 r. z zachętą do współpracy z „Českým časopisem historickým”. Z listu oraz pocztówki Bidla do Kochanowskiego dowiadujemy się, że obaj uczeni już się wówczas znali. Podczas licznych wojaży archiwalnych odbywanych przed I wojną światową w poszukiwaniu źródeł do monografii o Jednocie braci czeskich na uchodźstwie Bidlo w lipcu 1902 r. zahaczył o Warszawę, gdzie spotkał się z polskim kolegą. W reakcji na wiadomość o przyjeździe Bidla do Krakowa Kochanowski przesłał mu informację o miejscach swego pobytu podczas wakacji.

Jednak najważniejsze informacje zawiera dopiero korespondencja pomiędzy uczonymi z okresu powstania „Przeglądu Historycznego” w 1905 r., kiedy Kochanowski starał się pozyskać czeskich współpracowników i namawiał Bidla do napisania artykułów przeglądowych o aktualnym stanie historiografii czeskiej. Wbrew pozytywnej odpowiedzi czeskiego historyka do współpracy jednak nie doszło, być może z braku czasu. Niedostarczenie obiecanych materiałów przez Bidla oraz zmiana specjalizacji naukowej Kochanowskiego spowodowały zerwanie kontaktów.

Wydawnictwo korespondencji pomiędzy Kochanowskim i Bidlem nawiązuje do wcześniejszych edycji, dotyczących kontaktów historiografii polskiej i czeskiej w pierwszej połowie XX w.²⁴ Publikowane poniżej listy zachowały

²³ Jaroslav Bidlo (1868–1937) należał do najstarszej generacji czeskiej szkoły historycznej nazywanej od imienia jej twórcy Jaroslava Golla szkołą Golla. Był wychowankiem Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Karola w Pradze, z którym związał się na resztę życia. Od 1911 r. był profesorem zwyczajnym historii powszechnej ze szczególnym uwzględnieniem Europy Wschodniej i Półwyspu Bałkańskiego. Do jego najważniejszych dzieł należy czterotomowa monografia o Jednocie braci czeskich na uchodźstwie polskim oraz syntetyczne ujęcia dziejów Słowiańszczyzny. Poglądy na historię Europy Środkowo-Wschodniej zaprezentował m.in. na VIII Międzynarodowym Kongresie Nauk Historycznych w Warszawie w 1933 r. Ze względu na fakt, że na temat postaci Bidla istnieje bogata literatura w języku polskim i czeskim, odsyłamy jedynie do najnowszych prac, gdzie można znaleźć dodatkowe informacje bibliograficzne dotyczące starszej literatury przedmiotu; zob. M. Ďurčanský, *Jaroslav Bidlo a pražská univerzita: k počátkům české historické slavistiky*, „Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis” 59, 2019, nr 2, s. 53–95; tenże, *Historyk Jaroslav Bidlo (1868–1937) – łącznik między krakowską szkołą historyczną i czeską szkołą historyczną Jaroslava Golla (1849–1929)*, w: *Krakowska szkoła historyczna a Polskie Towarzystwo Historyczne. Studia historiograficzne*, red. P. Biliński, P. Plichta, Warszawa–Kraków 2017, s. 47–59.

²⁴ P. Biliński, M. Ďurčanský, *Korespondencja Stanisława Kota z Jaroslavem Bidlo*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 52, 2008, s. 236–237; ciż, *Vzájemná korespondence Jaroslava Bidla a Stanislava Zakrzewského*, „Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis” 49, 2009, nr 1, s. 95–111; ciż, *Korespondencja Jana Ptašnika z Jaroslavem Bidlo*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 56, 2011, nr 2, s. 7–44; M. Ďurčanský, *Korespondencja Władysława Semkowicza i Jaroslava Bidlo. Kartka z historii stosunków naukowych polsko-czeskich w okresie międzywojennym*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 18, 2012, s. 131–154; P. Biliński, M. Ďurčanský, *Korespondencja Feliksa Konecznego z Jaroslavem Bidlo*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 46, 2016, s. 45–68;

się w spuściznach obu uczonych, przechowywanych w Bibliotece Narodowej w Warszawie oraz w Instytucie Masaryka i Archiwum Akademii Nauk Republiki Czeskiej w Pradze²⁵. Rękopisy przygotowano do druku zgodnie z zasadami zaproponowanymi przez Ireneusza Ihnatowicza oraz z czeską instrukcją wydawniczą Ivana Štovička²⁶.

1

List Jaroslava Bidla do Jana Karola Kochanowskiego

6 II 1901 r., Praga

Kochany przyjacielu!

Z polecenia prof. Golla²⁷ piszę do Pana Kolegi, czy by Pan nie mógł pośredniczyć, żebyśmy mogli otrzymywać na wymianę Waszą nową publikację „Książka”²⁸ za „Český Časopis Historický”²⁹. Jeżeli to możliwe, proszę mię łaskawie zawiadomić o tym – zupełnie krótko – a i zarazem zaznaczyć adres, dokąd by [!] nasze czasopismo powinno być przesyłane. Naturalnie nasz Č[eský] Č[asopis] H[istorický] będzie przesłany, kiedy 1. numer „Książki” otrzymamy.

U nas teraz Niederle³⁰ (bardzo czynny) projektuje wydawnictwo jakiegoś „Handbuch” dla szerokiego publikum, gdzie najpotrzebniejsze wiadomości i nauki o Słowianach mają być złożone. Mię polecono pisać historie Słowian³¹.

M. Āurčanský, S. Grudzień, *Vzájemná korespondence Henryka Batowského a Jaroslava Bidla*, „Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis” 56, 2016, nr 2, s. 99–118; P. Biliński, M. Āurčanský, *Listy Wacława Sobieskiego do Jaroslava Bidla z lat 1901–1933*, „Klio Polska. Studia i Materiały z Dziejów Historiografii Polskiej” 13, 2021, s. 149–179.

²⁵ Biblioteka Narodowa w Warszawie, rkps III 9665, t. 2, k. 31–42; Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, zespół J. Bidlo, k. 5, nr inw. 332.

²⁶ I. Ihnatowicz, *Projekt instrukcji wydawniczej do źródeł historycznych XIX i początku XX wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 7, 1962, s. 99–124; J. Štoviček, *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002.

²⁷ Jaroslav Goll (1846–1929) – czeski historyk, polityk, poeta i eseista, profesor historii ogólnej Czeskiego Uniwersytetu Karola-Ferdynanda w Pradze.

²⁸ Miesięcznik poświęcony krytyce i bibliografii polskiej wydawany w Warszawie i Lwowie w latach 1901–1914. W skład redakcji wchodzili Marian Massonius, Jan Karol Kochanowski, Ludwik Bernacki, Jan Muszkowski.

²⁹ Najważniejszy periodyk czeskiej historiografii, wydawany od 1895 r. Pierwszymi redaktorami byli Jaroslav Goll i Antonín Rezek, którego później zastąpił Josef Pekař. Jaroslav Bidlo w czasopiśmie ogłosił dziesiątki recenzji i kilka artykułów. Ze współpracy z „Českým časopisem historickým” zrezygnował na początku lat 20. po konflikcie z Pekařem.

³⁰ Lubor Niederle (1865–1944) – czeski antropolog i archeolog, profesor Uniwersytetu Karola-Ferdynanda (później Uniwersytetu Karola) w Pradze. Autor pomnikowego wydawnictwa *Slovancké starožitnosti*, t. 1–3, (1901–1919).

³¹ Wydawnictwo nie doszło do skutku. Dekadę później, w innych okolicznościach, powstał tom zbiorowy *Slovanstvo* (1912), który Bidlo współredagował i do którego napisał syntetyczny tekst o dziejach narodów słowiańskich.

Moja choroba teraz o wiele lepsza, jednakże ciągle jeszcze bardzo mało mogę pracować. Życzę wszystkiego powodzenia w pracach pańskich, jestem szczerzy pana kolegi przyjaciół

Dr. J[aroslav] Bidlo

2

Pocztówka Jaroslava Bidla do Jana Karola Kochanowskiego

11 I 1902 r., Praga

Kochany Panie Kolego!

Czytałem w **Książce**, że **Zwiastun ewangeliczny** ogłosił artykuł **Czterokrotne zburzenie zboru wileńskiego**³², który bym rad miał. Proszę więc, czy by Pan nie mógł mi bądź tę odbitkę przesłać, albo powiedzieć, gdzie to czasopismo wychodzi. Dalej: pisał mi dr Kłonowicz³³ adwokat, ale zgubiłem jego adres – czy pan kolega zna go? – Dla przyszłego, t. j. już terażniejszego nowego roku życzę wszystkiego dobrego. Mnie teraz już lepiej się powodzi. – Dziękuję serdecznie z przodu. Do widzenia – albo gdzie znów – w Pradze?

Wasz
Bidlo

3

List Jaroslava Bidla do Jana Karola Kochanowskiego

13 VI 1902 r., Praga

Velectěný pane kolego!

Hodlám před 1. zářím 1902 přijeti do Varšavy³⁴. Proším Vás zdvořile, byste mi laskavě oznámil, zdali a kde Vás mohu tou dobou (držím se do 15. září) najíti, abych Vás pozdravil.

Těše se na shledanou, zatím se Vám poručím a znamenám se v hluboké úctě
Bidlo

---

³² H. Merczyng, *Czterokrotne zburzenie zboru wileńskiego (1591, 1611, 1639, 1682) podług współczesnych dokumentów*, „Zwiastun Ewangeliczny” 4, 1901, nr 11, s. 327–334.

³³ Adwokat przysięgły Stanisław Tomasz Klonowski (sic!), Warszawa, Nowy Świat 52, napisał do Bidla 28 VIII 1902 r. podczas jego pobytu w Krakowie. Adres uzyskał od Hieronima Łopacińskiego. Z listu wynika, iż Klonowski zapoznał się z Bidlem podczas jego wcześniejszych pobytów w Krakowie. Oprócz wymienionego listu w spuściźnie Bidla zachowały się dwie wizytówki Klonowskiego z życzeniami noworocznymi (1904, 1907); Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, zespół J. Bidlo, k. 5, nr inw. 329.

³⁴ Bidlo wyjechał w połowie lipca 1902 r. do Krakowa w związku z kwerendą do drugiego tomu książki *Jednota bratrská v prvním vyhnanství*. Stamtąd przybył do Warszawy, gdzie spędził pierwszą połowę września.

4

List Jana Karola Kochanowskiego do Jaroslava Bidla

11 VII 1902 r., Warszawa

Szanowny Panie Kolego!

Dla pośpiechu piszę na karcie, za co przepraszam. List jego doręczono mi stunkowo późno z powodu zmiany mego adresu (mieszkam teraz: Koszykowa 67) i stąd opóźnienie. Ja w przyszłym tygodniu wyjeżdżam z Warszawy na parę tygodni do Libawy³⁵; później (koło 10 sierpnia) będę już na wsi. Adres mój znajdować się będzie w Księgarni Wendego³⁶ (Krakowskie Przedmieście nr 9), gdzie Sz[anowny] Kolega może o mnie zapytać i ewentualnie odwiedzić mnie na wsi, z czego byłbym bardzo i bardzo rad. Do Warszawy wrócę dopiero w drugiej połowie września. Dziękuję serdecznie za pamięć, polecam się jej nadal i łączę przyjacielski uścisk dłoni.

Jan Kochanowski

5

Pocztówka Jaroslava Bidla do Jana Karola Kochanowskiego

30 XII 1902 r., Praga

Přeji Vám, velectěný příteli, šťastný a veselý nový rok! Rád bych Vás byl ve Varšavě letos uviděl, ale bohužel přijel Jste, když já už byl pryč. Než doufám, že se co nejdříve zase setkáme, buď **zde**, nebo u Vás!

Srdečný pozdrav!

Bidlo

Pražský „Pepík”!³⁷

6

Bilet wizytowy Jana Karola Kochanowskiego

1 I 1903 r., Warszawa

Przesyłam Panu, Szanowny Kolego najserdeczniejsze życzenia przy NR 1903, Dziękuję za odwiedziny i pamięć o sobie, polecając się nadal. Ściskam serdecznie dłoń Waszą!

Jan Kochanowski

³⁵ Obecnie Lipawa, miasto na Łotwie położone nad Morzem Bałtyckim.

³⁶ Księgarnia Edwarda Wendego założona w 1858 r. w Warszawie. Ulokowana w kamienicy Beyera na ul. Krakowskie Przedmieście. Zlikwidowana w 1928 r.

³⁷ Pocztówka z rysunkiem postaci „Pepika Praskiego” – typicznej postaci praskiego marginesu społecznego.

7

List Jana Karola Kochanowskiego do Jaroslava Bidla

20 XII 1904 r., Warszawa

Szanowny Panie Kolego!

W imieniu członków Komitetu Redakcyjnego „Przeglądu Historycznego” mam zaszczyt zwrócić się do Szanownego Pana Kolegi z prośbą uprzejmą o przyrzeczenie nam swego współpracownictwa, oraz, w miarę możliwości, o rychłe zasilenie pisma naszego utworem swego pióra.

„Przegląd Historyczny” dzięki dobrej woli jednostek powołany do życia, tuszy sobie, że przy odpowiednim poparciu uczonych, stanie się istotnie środkiem poważnym do zadość uczynienia zadaniom, jakich spełnienia domaga się od dziejopisarstwa światły nasz ogół.

W nadziei, że Szanowny Pan Kolega poprzeć zechce życzliwie usiłowania nasze, mam honor prosić go o odpowiedź łaskawą na moje ręce, wraz z przybliżonym wskazaniem treści i czasu przygotowania prac, dla nas przeznaczonych.

Przypominając się pamięci Szanownego Pana Kolegi, popieram najusilniej w imieniu własnym prośbę niniejszą i proszę o odpowiedź łaskawą zarówno na pierwszą prośbę, już wyrażoną, jak i na drugą, jaką zaniosę: Czy by Szanowny Pan Kolega nie zechciał łaskawie pisywać dla nas co czas pewien sprawozdań z ruchu historycznego czeskiego? Chciałbym bardzo, aby „Przegląd” nasz był istotnie w niektórych działach przeglądem rozwoju dziejopisarstwa ogólnego, a zwłaszcza pobratymczego!

W oczekiwaniu łaskawej odpowiedzi, łączę serdeczne pozdrowienia, wraz z zapewnieniem szczerego szacunku i poważania.

Jan Kochanowski

P.S. Honoraria wynosić będą
40 rubli za (arkusz druku) prace konstrukcyjne
5 kopiejek za wiersz redakcji
3 kopiejki za wiersz materiałów archiwalnych

8

List Jaroslava Bidla do Jana Karola Kochanowskiego

12 I 1905 r., Praga

Velectěný pane kolego!

Děkuji Vám i jménem prof. Golla za Vaše laskavé pozvání k spolupracovníctví „Przeglądu Historycznego”. Zároveň vyslovuji Vám své upřímné potěšení a radost nad tím, že Jste dospěli k založení takového časopisu ve Varšavě! Přeji Vám vše nejlepší. Cose týče mého přispívání do Vašeho časopisu, jsem ochoten převzít na sebe referování o české historiografii asi na způsob německých

Jahresberichte³⁸. Nejprve bych napsal článek o české historiografii za léta 1901–1904 – což bych vykonal někdy asi v dubnu letošního roku – a pak bych to rok co rok doplňoval roční zprávou.

Co do jazyka, myslím, že by bylo nejlepší, abych to napsal polsky – ovšemže ta moje polština by pak musela být od redakce náležitě opravena. Myslím, že by to bylo lepší, nežli abyste teprve opatrovali k mému textu polský překlad.

Pište mi krátce, zdali souhlasíte. Jinak, naskytne-li se mi případný článek nebo referát, pošlu Vám též.

Srdečně Vás zdraví a všeho nejlepšího přeje

Váš

J[aroslav] Bidlo

Co do prof. Golla, nemůže se určitě zavázati k přispívání – ale neodmítá možnost.

9

List Jana Karola Kochanowskiego do Jaroslava Bidla

15 I 1905 r., Warszawa

Szanowny Panie Kolego!

Serdecznie dziękuję za życzliwe słowa skierowane od Siebie i od prof. Golla do „Przeglądu Historycznego”. Najserdeczniej dziękuję również za łaskawą zapowiedź sprawozdań z ruchu dziejopisarskiego czeskiego. Oczekiwać będę przesyłki z prawdziwą niecierpliwostí i zaciekawieniem. Najlepiej byľoby, gdyby Szanowny i Kochany Kolega pisał po polsku. Styl byľby tutaj poprawiony, a tekst nie zepsuty. Za kaźdą, nadesłaną mi recenzję, byľbym takźe bardzo wdzięczny i proszę o nie jak najczęściej.

Jest w liście Szanownego Kolegi jeden ustęp (wiersz) niewyraźnie napisany, którego nie mogę przeczytać. Zaczyna się od słów: Pište mi... Choć jestem paleografem, ale „wziąć” tego nie mogłem. Przepraszam więc, jeśli na coś waźnego nie odpisuję.

U nas tutaj „gorąco”³⁹. Różne nadzieje polityczne i oźwienie wielkie. Ale kto moźe być prorokiem, jak będzie?

Poza samą sprawą „Przeglądu” miľo byľo mi bardzo list od Szanownego i Kochanego Kolegi otrzymać. Nie widzieliśmy się tak dawno, a bardzo przyjemne wspomnienie zachowałem pobytu Kolegi w Warszawie. Kiedy się ujrzemy? Moźe pojedą w lecie do Trenczyna, to wpaďbym do Pragi. Ale moźe Kolega Łaskawy prędzej do nas zawita?

³⁸ Mowa o „Jahresberichte der Geschichtswissenschaft”, wydawanych przez Historische Gesellschaft zu Berlin od 1880 r.

³⁹ Kochanowski ma na myśli wydarzenia związane z rewolucją w Rosji z 1905 r.

Dziękuję raz jeszcze za życzenia polecam pismo nasze pamięci Drogiego Kolegi, proszę o zakomunikowanie ukłonów moich p. prof. Gollowi i łączę serdeczne pozdrowienia od siebie i znajomych. Wasz

Jan Kochanowski

Niedługo prześlę jedno wydawnictwo moje archiwalne Sz[anownej] Redakcji Č[eskego] Č[asopisa] H[istorickego].

10

List Jaroslava Bidla do Jana Karola Kochanowskiego

19 I 1905 r., Praga

Kochany Panie Kolego!

Dziękuję bardzo za miły list, na który zaraz odpisuję bo zapomniałem w przeszłym o czymś. Dotyczy się sprawy wymiany przysłanego Waszego czasopisma z naszym „Česk[ým] Časop[isem] Histor[ickým]” – więc proszę w imieniu redakcji o wzajemną wymianę. „Przegľad histor[yczny]” niech będzie przesyłany na osobistą adresę prof. Golla, t. j. Praga – **Smíchov** (Smíchov trzeba zawsze wyraźnie wymienić), **Nábřeží č. 14**. Niech Szanowny Kolega pomiędzy znajomymi łaskawie troszeczkę agituje też, żeby warszawscy autorzy-historycy posyłali swoje prace redakcji **Č[eskego] Č[asopisa] H[istorickego]**, bo o wszystkim, co dostajemy, umieszczamy referaty przynajmniej w rubryce **Zprávy**. Życzymy jak najściślejszych stosunków naukowych. Ja z mojej strony będę się starał też o przesyłanie prac autorów naszych Waszemu „Przegľadowi”.

Śledzimy teraz napięcie za [bohemizem; powinno być – ze] stosunkami Waszymi w Królestwie, chociaż oprócz krakowskiego „Czasu”⁴⁰ niewiele dobrych informacji się znajduje. Bardzo byśmy Wam życzyli, żeby Wasze położenie się choć troszeczkę ułatwiło.

Bardzo mi miłe wspomnienie Kochanego Kolegi o naszym przyszłym zobaczeniu się – Pan Kolega powinien przecież raz przyjechać do Pragi. Ja może być o wakacjach 1906 znów zamieszkać [!] w Królestwie zbierając materiały dla III tomu mojej Jednoty braterskiej...⁴¹

Więc bardzo się cieszę, że będę mógł Kolegę prędeż w Pradze witać.

Do widzenia. Recenzję będę się starał przesłać, jak najprędeż.

Z serdecznym pozdrowieniem

Wasz

Dr. J[aroslav] Bidlo

⁴⁰ Konserwatywny dziennik polityczny wydawany w latach 1848–1934 w Krakowie, a w latach 1935–1939 w Warszawie. W początkowym okresie w skład jego redakcji wchodził Antoni Zygmunt Helcel, Adam Potocki, Stanisław Koźmian, Lucjan Siemieński i Paweł Popiel. Napięcia, o których wspomina Bidlo, dotyczą zapewne ówczesnych zaburzeń rewolucyjnych w Królestwie Polskim.

⁴¹ J. Bidlo, *Jednota bratrská v prvním vyhnání*, t. 3: 1572–1586, Praga 1909.

11

List Jana Karola Kochanowskiego do Jaroslava Bidla

24 I 1905 r., Warszawa

Kochany Panie Kolego!

Serdecznie dziękuję za Wasz miły i dobry list. Chciałbym odpowiedź napisać po czesku, ale *nec Hercules contra ... obstacula*⁴². Z czasem może się poprawię. Wymianę czasopism przyjmuję z żywą radością i będę wysyłał „Przegląd” pod wskazanym adresem. Kolegom moim **każę**, żeby prace swoje Waszemu Kochanemu Č[eskemu] Č[asopisowi] H[istorickemu] wysłali; czytuję go zawsze z wielkim zajęciem i winszuję Wam serdecznie tej zapobiegliwości, pracy i umiejętności, z jaką to pismo, mogące za wzór służyć, jest prowadzone. Za obietnicę nadesłania nam wkrótce pracy pióra Waszego, Szanowny i Kochany Kolego, dziękuję najserdeczniej i proszę żebyście nam długo na ten dowód pamięci i łaskawości Waszej czekać nie kazali.

Chciałbym być w lecie w Pradze, ale czy zajęcia moje na to pozwolą – nie wiem. Wysyłają mnie do Trenczyna, więc może i pojedę za kordon, a dalej to już mała rzecz.

Wy tam pewno wiecie teraz lepiej, niż my tutaj, co się u nas dzieje. W Petersburgu jakieś historie⁴³, a my jak tabaka w rogu. W każdym razie jest chyba rzeczą pewną, że będzie lepiej, jak bywało. Siedzimy cicho, bo i cóż mamy robić wobec Prus nad granicą; cała nasza polityka obecna, to spokój (prócz socjalistów) i plany na przyszłość dalszą, a praca codzienna.

Raz jeszcze dziękuję Wam najserdeczniej, Szanowny i Kochany Kolego, proszę o prace Wasze i polecam „Przegląd [Historyczny]” pamięci Waszej.

Serdecznie Was pozdrawiam Wasz

Jan Kochanowski

P.S. Przyślijcie nam do recenzji Waszą pracę: Jednota Braterska.

12

List Jaroslava Bidla do Jana Karola Kochanowskiego

7 XI 1905 r., Praga

Milý pane kolego!

Vzpomínáme na Vás neustále, jak se Vám tam ve Varšavě vede a jak to konečně dopadne. Se zájmem a radostí uvítali jsme to, čeho až dosud bylo dosaženo a přejeme Vám všeho nejlepšího!

⁴² Parafraza powiedzenia łacińskiego *nec Hercules contra plures* – i Herkules nie znaczy nic przeciw wielu; *obstaculum* – przeszkoda (łac.).

⁴³ Kochanowski ma na myśli starcia robotników z wojskiem w Petersburgu, jakie rozegrały się 22 I 1905 r., do historii przeszły jako „krwawa niedziela”.

Váš „Przegląd historyczny” nejspíše Vašimi nepořádky ztratil cestu k nám; máme pouze 1. číslo, o 2. víme, že vyšlo. Prosím Vás, sdělte mi, zdali dostáváte opravdu výměnou Český Časopis Historický a prosím pošlete redakci (prof. Goll, Smíchov, Nábřeží č. 14) 2. a co posud vyšlo Vašeho Przeglądu.

Před týdnem jsem byl jmenován konečně mimořádným profesorem univerzitním pro všeobecný dějepis se zvláštním zřetelem k dějinám východní Evropy a poloostrova Balkánského. Vzhledem k událostem na Rusi přednáším letos Dějiny Ruska v 19. století. V letním semestru Dějiny unie Polsko-Litevské⁴⁴.

Na článek pro Przegląd pamatuji, ale teď nemohu právě mnoho dělat, neboť jsem se před 5ti týdny oženil⁴⁵.

Přijměte srdečný pozdrav od Golla i ode mne, Váš

oddaný

Dr. J[aroslav] Bidlo

P.S. Prof. Goll Vás prosí, byste řekl Krausharovi⁴⁶, že slíbil nám pro seminář histor[ický] opatření a poslati Zamoyského Moje přeprawy⁴⁷.

13

List Jaroslava Bidla do Jana Karola Kochanowskiego

14 VI 1906 r., Praga

Szanowny Panie Kolego!

Czy by mi Kolega nie mógł napisać adres p. Bolesława Jabłonowskiego⁴⁸ i oznaczyć jego fachowe zajęcie – jeżeli się nie mylę, historyk literatury. Ktoś z Pragi rad by z nim nawiązał stosunki. Dziękując serdecznie zdrowie pana uprzejmie.

Dr. J[aroslav] Bidlo

Niedawno odwiedził mnie w Pradze Paczkowski⁴⁹ z Berlina.

⁴⁴ Bidlo został mianowany profesorem nadzwyczajnym już w 1903 r., ale dopiero w roku akademickim 1905/1906 ministerstwo zezwoliło na stworzenie etatu. Dopiero wtedy mógł zrezygnować z pracy w szkole średniej.

⁴⁵ Bidlo poślubił Marię Dvořáčkovą (ur. 1883), z którą miał dwoje dzieci: Vladimíř (1906) i Jaroslava (1908).

⁴⁶ Aleksander Kraushar (1843–1931) – polski prawnik, historyk i pisarz związany ze środowiskiem warszawskim.

⁴⁷ A. Kraushar, *Moje přeprawy. Pamiętnik Andrzeja hr. Zamoyskiego o czasach Powstania Listopadowego (1830–1831)*, t. 1, Kraków 1906.

⁴⁸ Najprawdopodobniej mowa o Władysławie Jabłonowskim (1865–1956), pisarzu i polityku.

⁴⁹ Józef Paczkowski (1861–1933) – archiwista i historyk. Przed 1918 r. pracował w Archiwum Państwowym w Berlinie i w Gdańsku, po odzyskaniu niepodległości dyrektor Archiwum Państwowego w Poznaniu oraz profesor UAM.

14

List Jaroslava Bidla do Jana Karola Kochanowskiego

29 VI 1906 r., Praga

Milý příteli!

Děkuji Vám za Váš milý dopis, na který prozatím odpovídám jen krátce. Nedávno prof. Goll vydal článek v *Revue historique* o české historiografii⁵⁰ – pře-
dešel mne. Já chtěl totéž asi psát pro *Przegląd historyczny*. Abych nemusel tutéž
práci dělat znova, nabízím Vám výtah z práce Gollovy, který spíše já nežli někdo
z Vašich historiků mohu dělati. Prof. Goll je v Paříži do 15. července⁵¹. Můžete
jej tam navštívit: rue Jacob 22 (hôtel d'Angleterre). Referát o Vaší edici vezmu si
sám na starost, ale pošlete mi ji⁵². Srdečně Vás zdraví Váš upřímný

Bidlo

15

List Jaroslava Bidla do Jana Karola Kochanowskiego

22 IV 1914 r., Praga

Kochany panie doktorze!

Proszę Go o przysłanie mi Jego odczytu o początkach państwa polskiego⁵³
w celu obwieszczenia tej pracy w *Č[eským] Č[asopisie] H[istorickém]*.

Z serdecznym pozdrowieniem

oddany

Dr. J[aroslav] Bidlo

16

List Jaroslava Bidla do Jana Karola Kochanowskiego

25 X 1917 r., Praga

Sehr geehrter Herr Kollege!⁵⁴

Als ich vor einiger Zeit die Zeitschrift „Kwartalnik historyczny” blätterte,
sah ich, dass bei Euch in Warschau während des Krieges viele Publikationen
erschieden und besonders dass Euer „Przegląd historyczny” keine Unterbrechung
erlitt. Ich bitte Sie, Herr Kollege, dass Sie mir oder an das historische Seminar der
böhm[ischen] Universität in Prag letz[t]e historische Publikationen, besonders

⁵⁰ Goll pisywał do „Revue historique” od 1878 r. przeglądy bibliograficzne z zakresu czeskiej historiografii. W ostatnim omówił okres 1899–1905; zob. tłumaczenie na czeski wydane w: J. Goll, J. Šusta, *Posledních padesát let české práce dějepisné. Soubor zpráv... o české literatuře historické*, Praga 1926, s. 95–150.

⁵¹ O konteškie podróży Golla do Paryža w 1906 r. zob. J. Čechura, *Historikem z nouze? Sebe-reflexe šedesátky Jaroslava Golla*, w: *Jaroslav Goll a jeho žáci*, red. B. Jiroušek, J. Blüml, D. Blümlová, České Budějovice 2005, s. 283–292.

⁵² Referat o edycji Kochanowskiego nie ukazał się na łamach „Českego časopisa historického”.

⁵³ Informacja o odczycie nie ukazała się na łamach „Českego časopisa historického”.

⁵⁴ Z powodu cenzury wojennej Bidlo napisał list po niemiecku.

der Warschauer gelehrten Gesellschaft, senden möchten, und den Austausch der „Przegląd historyczny” für unseren „Český Časopis Historický” einrichten möchten.
Mit vorzüglichem freundschaftlichen Gruesse schreibe ich

Hochachtungsvoll
Prof. Dr. Jar[oslav] Bidlo

17

List Jana Karola Kochanowskiego do Jaroslava Bidla

27 I 1920 r., Warszawa

Szanowny Panie Kolego,

W odpowiedzi na uprzejme Jego pismo w sprawie nawiązania dawnych stosunków naukowych między naszymi instytucjami, z prawdziwą przyjemnością dziękuję za odezwanie się do nas, donoszę, że nic temu nie stoi na przeszkodzie może na razie prócz pewnych trudności pocztowych⁵⁵. P. Dra Stanisława Kętrzyńskiego⁵⁶ (Adres: Warszawa, Mazowiecka 16), obecnego redaktora „Przeglądu Historycznego”, prosiłem, aby zechciał wychodzące (z rzadka) zeszyty tego pisma przesyłać na ręce Pana Kolegi, a sekretarz generalny Towarzystwa Naukowego⁵⁷, p. Dr Kazimierz Stołycho [sic!]⁵⁸, (Adres: Warszawa, Śniadeckich 8) otrzymał już upoważnienie do przesyłania wydawnictw humanistycznych Towarzystwa, również pod adresem Pańskim. Przy sposobności miło mi życzyć Panu Koledze powodzenia w Jago pracach i przesłać Mu najlepsze me pozdrowienie.

Jan Kochanowski

18

List Jaroslava Bidla do Jana Karola Kochanowskiego

24 II 1920 r., Praga

Velectěný pane kolego!

Děkuji Vám co nejlépe za Váš projev dobré vůle na moji žádost stran navázání našich vědeckých styků. Obrátím se tedy na pány, jejichž adresu mi sdělujete. Doufám, že s pomocí našeho varšavského vyslanectví bude možno brzy obdržeti knihy u Vás vydané.

S přátelským pozdravem znamenám se

Váš
J[aroslav] Bidlo

⁵⁵ W styczniu 1920 r. Bidlo zwracał się do kilku instytucji oraz indywidualnych uczonych polskich celem odnowienia stosunków naukowych; zob. list do Jana Ptaśnika z 16 I 1920 r.: P. Biliński, M. Ďurčanský, *Korespondencja Jana Ptaśnika z Jaroslavem Bidlo...*, s. 22.

⁵⁶ Stanisław Kętrzyński (1876–1950) – historyk, dyplomata, profesor Uniwersytetu Warszawskiego.

⁵⁷ Towarzystwo Naukowe Warszawskie zostało założone w 1907 r. w celu wspierania badań naukowych we wszystkich dziedzinach wiedzy.

⁵⁸ Kazimierz Stołycho (1880–1966) – antropolog, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, a później Uniwersytetu Jagiellońskiego.